

AMMİCE FASİH'İN BOZULMUŞ HALİ MİDİR?: FASİH-AMMİCE DİYALEKTİĞİNİN TARİHSEL SERÜVENİ

© Ahmet KAPLAN^a

Öz

Bu çalışma, Fasih Arapça ve onun türevi olan Ammice/Halk ağzı arasındaki ilişkiyi betimleyici yaklaşıma göre incelemeyi amaçlamaktadır. Klasik Arapça dilbilgisi kaynakları kuralcı dilbilgisinin özelliklerini taşımış ve zamanın değişmesine rağmen dilin değişmeyen kurallarını tespit ve tatbik etmeyi hedeflemiştir. Bunun sonucunda, dilde görülen değişimler hata (lahn) veya bozulma kavramlarıyla ifade edilmiştir. Kur'an tilâvetinde görülen hataların etkisiyle başlayan nahiv çalışmaları büyük ölçüde bu yaklaşımı esas almıştır. Telif edilen eserlerde dilin değişmez kuralları tespit ediliyor ve dilin günlük kullanımlarına teşmil ediliyordu. Kur'an Arapçası, günlük hayatta kullanımı zor, edebi ve ağır bir dil olsa da din dili olmasının sağladığı otoriteyle diğer lehçeleri baskılamış ve günümüzde devam ettirdiği "doğru" ve "asil" Arapça olma payesini elde etmiştir. Resmî kurumlarca esas alınan ve eskiden beri haddi zatında bir değer ifade eden Fasih, uzun zaman günlük konuşmalarda da önem arz etmiştir. Fakat kuralları günümüzde dahi tartışılan bu üst dil, eskiden beri halka ağır gelmiş ve erbabı tarafından bile zaman zaman hatalı kullanılmıştır. Hatalı görülen bu kullanımlar zamanla Ammice'yi doğurmuş ve günlük dil başta olmak üzere günümüzde sinema, dizi gibi pek çok alanda kullanılır hale gelmiştir. Bu çalışmada Fasih'in zamanla değişime uğramasıyla ortaya çıkan Ammice'yi, bozulma veya hata gibi kavramlarla nitelemenin dilbilimsel dayanağının olmadığı, Ammice'nin de toplumun bir ürünü olup dile yönelik art niyetli müdahalelerle açıklanamayacak kadar toplumsal ve tarihsel bir gerçekliğe sahip olduğu hususu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Dilsel değişim, Fasih, Ammice, Bozulma.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ahmet.kaplan@erdogan.edu.tr

IS ʿĀMMIYA A STATE OF DECAYED FUSHĀ?
DIALECTICAL AFFAIRS BETWEEN FUSHĀ AND ʿĀMMIYA

This study aims to investigate the relationship between eloquent Arabic (*fushĀ*) and vernacular Arabic (*ʿāmmiya*) depending on descriptive grammar approach. Unfortunately, the helpful data about pre-Islamic Arabic are limited so that although there are numerous anecdotes reported about variations in pre-Islamic period, these put down on papers after standardization of Arabic. Thus, the available linguistic amount is not enough to compare the standard Arabic with pre-Islamic Arabic. The classical Arabic grammar books built up on a rather prescriptive grammatic model and aimed to reveal the unchanging rules of language. This attitude seems to be affected by oral recitations of the Qurʾān, whose language viewed as standard, unchanged, beautiful, powerful and inimitable by humans. As a result, words such as error or decay have been used to describe any kind of difference or manner of speaking that deviates from the standard linguistic way *fushĀ*. The attitude toward the modern dialects as ‘deviations’ from the norm is no doubt linked to the understanding of *lahn* at the early stage of Arabic. It is therefore not surprising that the language guardians use this term to describe modern ‘deviations’ from the *fushĀ*, regardless of their sources.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Arap dili üzerine yapılan ilk çalışmalar Kurʾân’ın korunması ve anlaşılması ekseninde şekillenmiştir. Arapçanın otantik kullanımını temsil eden Kurʾân dilinin ses, sarf, nahiv ve üslup özelliklerinin etkisi bu çalışmalarda nettir. Günümüzde pek çok Arap dili çalışmasının yanı sıra özellikle Kıraat alanında yapılan tashih ve tatbik çalışmalarında da aynı etkiyi görebiliriz. Bu çalışmaların en dikkat çeken özelliği, başta Arapçanın özelliklerini tespit etmek, Kurʾân’ı anlamak ve korumak, ardından dili bozulmalara karşı korumak olmuştur. İlk dönemlerden itibaren *lahn* meselesini ele alan “lahnu’l-ʿamme” ve benzeri başlıklı pek çok eser bu özellikleri yansıtır.¹

¹ Konuyla ilgili eserler için bk. İsâ İskender el-Maalûf, “el-Lehçetü’l-ʿArabiyye el-ʿammiyye”, *Mecelletu Mecmaʿi’l-Lugati’l-ʿArabiyye*, 1 (1935): 350-368; İsâ İskender el-Maalûf, “el-Lehçetü’l-ʿArabiyye el-ʿammiyye”, *Mecelletu Mecmaʿi’l-Lugati’l-ʿArabiyye*, 3 (1937): 349-371; Ayrıca Türkiye’de *lahn* konusunu ele alan bazı çalışmalar şunlardır: Selman Yeşil, *Harîrî’nin lahn anlayışı* (Doktora, Dicle Üniversitesi, 2017); Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahn’ın Doğuşu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7 (1997): 325-350; Şehabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn’ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, *Gazi*

Cahiliye şiirleri genel olarak Arapçanın en otantik örnekleri kabul edilir² ve Arap dilinin Cahiliye dönemindeki durumuyla ilgili iki temel kanı söz konusudur. Bunlardan birincisine göre Fasih Arapça, bütün özellikleriyle İslâm öncesinde de vardı ve Araplar dillerini selikaları sayesinde irablı ve doğru kullanmışlardır. İkincisine göre ise Cahiliye döneminde kullanılan dil, şu veya bu ölçülerde daha sonra kurumsallaşan ve Fasih Arapça olarak adlandırılan dilden farklıdır. Bu kanaatlerden birini kesin olarak ispatlamak imkânsız görünmektedir. Zaten çalışmanın amacı, birinin veya öbürünün mutlak haklılığını ortaya koymak olmayıp, günümüzde kullanılan lehçelerin, aslında dilsel değişimin sonucunda ortaya çıktığına ve Arapçanın her dil gibi Cahiliye döneminde de değiştiğine işaret etmektir.

İslam öncesinde Arapçanın nasıl kullanıldığıyla ilgili veriler oldukça sınırlı olduğundan, özellikle irab gibi dikkat çeken yönleri hâlâ tartışma konusudur.³ Her ne kadar bazı kitabeler Arapça harflerin yazımındaki nicelik ve niteliği hakkında bilgi verse de asıl tartışma konusu olan irab ve dilbilgisel hususlarda ikna edici bilgilerden maalesef yoksundur. Bununla birlikte Arap şiiri, Arapçayı temsil eden en eski dilsel verilerden kabul edilir. Fakat bu şiirler, şifahi geleneğe uygun olarak, nakledenin hafızasına veya dili kullanma becerisine bağlı olarak farklı formlarda aktarılabilmıştır.⁴ Ayrıca Cahiliye şiiri en azından üslup ve dil bakımından sonraki dönemlerde tashih ve uyum sürecine tabi tutulduğu kanısındayız. Bunun en önemli kanıtlarından biri, şiirleri dile getiren şairlerin farklı kabilelerden olmalarına rağmen aynı (Fasih Arapça) dilin özelliklerini göstermeleridir.⁵ Şiirlerin tedvini Kur'ân'ın nüzulünden sonra gerçekleştiğinden, Kur'ân'ın otoritesi ve kıraatlerinin etkisiyle toplumda standart hale gelen Fasih dile uyum sürecinden geçmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Buna karşın Kur'ân, nâzil olduğu andan itibaren kaleme alınmış ve pek çok ezberleyeni olmuştur. Dolayısıyla Arap

Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi VI/11 (2007): 155-183; Nevin Karabela, "Arapçada Dil Hataları ve Kisâ'nin Mâ Telhenu Fihî'l-Âmme'si Üzerine", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* XI/32 (2011): 93-104.

² Saîd el-Afgânî, *Fî uşûli'n-nahv* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987), 59-60.

³ Krş. Subhî es-Sâlih, *Dirâsât fî fikhi'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2009), 124-140; İbrahim Enîs, *Min esrârî'l-luğa* (Kahire, 1978), 198-274; Ayrıca tartışmalar için bk. Michael Zwettler, *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry, Its Character and Implications* (Columbus: Ohio State University Press, 1978), 97-188.

⁴ Zwettler, *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry*, 41-88.

⁵ Bk. Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-edebi'l-Câhilî* (Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekafe, 2012), 77-78; İbrahim Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Anclo el-Misriyye, 1992), 38-40; Abduh er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-krâ'âti'l-Çur'âniyye* (İskenderiyye: Dâru'l-Me'ârif el-Câmiyye, 1996), 48.

dilini temsil etmesi bakımından şiirden daha elverişli ve daha güçlüdür.⁶ Ayrıca nahiv çalışmalarını başlatan Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin (ö. 69/688) aynı zamanda Kur'ân'ı ilk irab eden olduğu yönündeki rivayetler,⁷ Arap dili çalışmalarının Kur'ân eksenli geliştiğini ve dolayısıyla Cahiliye şiirinin, Kur'ân dili ve kıraatlerin etkisiyle şekillenen Fasih Arapça'ya uyarlandığı fikrini ayrıca pekiştirmektedir. Her hâlükârda Kur'ân, çok fazla ezberlendiğinden, kayda alınırken büyük itina gösterildiğinden ve her sözcüğü hatta her hareketi önem arz ettiğinden, avam dilinden ayrıştığı özellikleri olmakla birlikte, o dönemde Arap dilinin ve dilbilgisinin kaynağı olmaya Arap şiirlerinden daha layık olduğu düşüncesindeyiz.

Kur'ân'ın nüzûlüyle birlikte Arap dilinde yeni bir dönem başlamış ve Kur'ân, üslup özellikleri bakımından Arapçanın en belirgin ve fasih örneğini sunarken Arapçayı temsil eden en ideal örneklik payesini mutlak olarak elde etmiş ve bu özelliğini günümüzde hâlâ muhafaza etmektedir. Fakat Fasih Arapçanın özellikle irab başta olmak üzere, telâffuz zorlukları, eril-dişi ayrımı, illetli fiillerin çekimi gibi günlük hayatta dil kullanıcılarını yoran bazı özellikleri vardır. Bunlar, genellikle anlaşıldığı üzere, dilin “doğru” kullanılmasını zorlaştıran hususlardandır. Bundan dolayı bazı dilcilere göre, o dönemde Kur'ân dili, şiir dili ve günlük dil birbirinden farklı olduğu gibi⁸ avamın dilinde iraba riayet edilmiyordu.⁹ Özellikle kıraat uygulamaları sonrası standartlaşma süreci hızlanan Fasih Arapçayla konuşmak ilk asırlarda toplumda itibar sahibi olmanın yollarındandı. O dönemde dilin kullanım biçimiyle ilgili pek çok rivayet mevcuttur ve bu rivayetlerin sağlıklı bir yoruma kavuşturulabilmesi için Kur'ân diliyle avamın dilinin birbirinden ayrılması gerekir. Örneğin, dilde ilk hatanın ortaya çıkışıyla ilgili dil kaynaklarında, Hz. Peygamber'in huzurunda birinin dilde hata yaptığı ve Hz. Peygamber'in oradakilere “أَرشِدُوا أَحَاكِم/صَا حَبِكُمْ” (arkadaşınızı düzeltin) şeklinde tepki gösterdiği rivayet edilir.¹⁰ Dil kaynakları bu rivayetteki hatayı mutlak

⁶ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, nşr. Şemseddin İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2002), 1: 22.

⁷ Ebü Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Ahbârü'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh, 1955), 12.

⁸ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*, 38; er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye*, 49.

⁹ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*, 84.

¹⁰ Abdülvâhid b. Alî Ebü't-Tayyib el-Halebî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Mektebetü'n-Nahda Mısır ve Matbaatühâ, 1955), 5; Ebü'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, thk. eş-Şerbînî Şerîde (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007), 2: 8; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa*, thk. Fuâd Ali Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2014), 2: 341.

bir dilsel hata şeklinde sunarken; ilgili rivayet hadis kaynağında, o kişinin hatayı Kur'ân okurken yaptığı ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in yukarıda işaret ettiğimiz tepkiyi verdiği rivayet edilir.¹¹ Dilcilerin "dilsel hata" şeklinde zikrettikleri durumun aslında Kur'ân tilâvetindeki bir hata olması ve bu hatayı dilsel hatayla birleştirmeleri, daha sonra Kur'ân dili kurallarının avam diline de uygulandığı ve *lahn* (hata) kavramının Kur'ân tilâveti üzerinden bütün dile teşmil edildiği fikrini daha da pekiştirmektedir. Yine bazı araştırmacıların Arapçanın İslâm öncesi durumunu en iyi kıraatlerin ortaya koyacağını vurgulamaları¹² yukarıda işaret ettiğimiz durumun günümüzdeki yansımalarından olduğunu düşünüyoruz.

Kur'ân'ın otantik formunu korumak adına, Kur'ân dilinden her türlü sapmanın hata (*lahn*) şeklinde kaydedilmesi anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte, Kur'ân dilinin, şiirin, nesrin ve avam dilinin aynı kefeye konulması,¹³ günümüzde herhangi bir dilde, avam ağzıyla şiir ve edebiyat dilinin eşit tutulmasına benzer bir durum arz ettiğinden, bize doğru gözükmemektedir. Kıraatlerle pekişen ve Kur'ân tilâvetinde uyulan, günümüzde de Fasih Arapça olarak bilinen edebi dil formu standartlaşmaya ve Kur'ân'ın sağladığı otoriteyle birlikte, zaman içinde avamın dilini ve diğer lehçeleri de etkisi altına almaya başlamış,¹⁴ aradaki farklılıkları kaldırmış¹⁵ ve Kur'ân Arapçasına uymayan her türlü kullanımı kenara itip "hatalı" kategorisine sokarak tarihin derinliklerinde kalmasını doğurmuştur. İslam öncesinde ve sonraki ilk dönemlerde var olan lehçelerin dilsel özellikleri ve akıbetleri hakkında elimizdeki bilgilerin sınırlı oluşunda¹⁶ bunun büyük etkisi olduğu kanaatindeyiz.

A. Dilde Hata/Lahn

Arap dilinde kabul gören dil kullanımlarına uymayan durumlar için, başka kavramlar olmakla birlikte, en çok "*lahn*" (hata) kavramı kullanılmıştır. Dilcilerin hata olarak bahsettikleri bu kelimenin sözlükteki anlamlarına baktığımızda; "okuyuşta nağme yapmak, irabı terk etmek, (dili kullanmada) meyletmek, imada bulunmak, okuyuşta ve sunuşta doğru olanı

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hakim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1990), 2: 477.

¹² er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-'Arabîyye*, 40.

¹³ Ahmed Muhammed Kaddûr, *Muşannefâtü'l-lahn ve't-teşki'fi'l-lugavi hattâ'l-karni'l-'âşir el-hicrî* (Dimaşk: Menşûratu Vizâreti's-Sekâfe, 1996), 62.

¹⁴ Hüseyin, *Fi'l-edebi'l-Câhilî*, 90.

¹⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, el-'Aşrû'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1963), 170.

¹⁶ Ramazan Abdüttevâb, *Fuşûl fi fîkhi'l-'Arabîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1999), 73-75.

terk etmek”; isim olarak ise, “anlamak, zekâvet, anlam”¹⁷ ve bunların yanı sıra “lehçe” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸

Her şeyden önce *lahn* sözcüğünün anlamları arasında “irabın terk edilmesinin” de zikredilmiş olması, yukarıda işaret edilen Kur’ân dili ve avam dili ayrımını teyit eden hususlardandır. Çünkü yukarıda işaret edildiği üzere irab, İslâm öncesinde ve sonrasında ilk dönemlerde, en azından bugün var olan haliyle, yoktu. Ayrıca Hz. Ömer’den “lahnı öğrenin” şeklindeki rivayetler ve bu rivayetlerdeki lahn’ın lehçe şeklinde anlaşılması,¹⁹ farklı lehçeleri içine alan Kur’ân dilinin esas alınıp diğer lehçelerin ötekileştirildiği ve hatta unutulmaya başlandığı bir bağlama işaret ediyor olabilir. *Lahn* sözcüğünün sözlük anlamlarından bir diğeri “meyletmek” olduğundan, kişi yöresel lehçeyle konuştuğunda (o lehçeye meylettğinde) *lahn* yapmış oluyordu. O dönemde de pek çok lehçenin var olduğu dikkate alındığında, farklı bir lehçeye meyletmenin *lahn* sözcüğüyle ifade edilmesi gayet doğaldı. Dolayısıyla o dönemde *lahn* kelimesiyle lehçesel kullanımların kastedilmiş olması muhtemeldir.²⁰

Nahiv araştırmalarının başlangıcıyla ilgili farklı rivayetler söz konusu olsa da genel kanaat, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin nahvin kurucusu olduğu yönündedir. Yani o zamana kadar dilin teorik ve sistematik dilbilgisel bir tahlile tabi tutulmadığını anlıyoruz. Böyle bir ortamda *lahn* kelimesinin hatadan ziyade farklı ağızlarla konuşmak anlamında kullanılması dilin toplumsal işleviyle daha iyi örtüşmektedir. Nitekim İbrahim Enîs'e göre *lahn* ilk başta dilde hata anlamında değildi²¹ ve Fück, *lahn*'ın tam olarak ne zaman “hata” anlamında kullanılmaya başlandığını tespit etmek için daha fazla karineye ihtiyaç olduğunu ve bu kelimenin “hata” anlamında kullanılmasının “dilini arındırılması” fikriyle irtibatlı olduğuna işaret eder.²² Bize göre, dilin

¹⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1979), 6: 2193-2194.

¹⁸ Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, “Lhn”, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), c. 13: 13. Lahn kelimesinin yukarıda bahsettiğimiz anlamlarının pek çok örneği için bk. Johann Fück, *el-'Arabiyye: dirâsât fi'l-luğa ve'l-lehecât ve'l-esâlib*, trc. Ramazan Abdu'ttevvâb (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1980), 243-255.

¹⁹ Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1963), c. 4: 241; Ebü Alî İsmâil b. el-Kasım b. Ayzûn el-Kâlî, *Kitâbu'l-Emâlî* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, t.y.), c. 1: 5.

²⁰ Enîs, *Min esrâri'l-luğa*, 203-204.

²¹ Enîs, *Min esrâri'l-luğa*, 206.

²² Johann Fück, *el-'Arabiyye: dirâsât fi'l-luğa ve'l-lehecât ve'l-esâlib*, trc. Ramazan Abdu'ttevvâb (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1980), 254.

arındırılması fikri Kur'ân tilâvetinde yapılan hatalarla başladığından, Kur'ân okumada yapılan hatalar dilin diğer kullanımlarına teşmil edilmiş ve Kur'ân Arapçasına uymayan durumlar için de kullanılmıştır. Bu itibarla İbn Manzûr, Zemahşerî'den naklen "Yabancı kelimeleri (garibi) ve lehçeyi (*lahn*) öğrenin, çünkü Kur'ân ve hadisteki yabancı kelimelerinin anlamları ve bilgileri ordadır."²³ ifadesi, Kur'ân dilinin (Fasih Arapça) standartlaştığı bir ortamda, Kur'ân ve hadiste anlaşılmayan veya farklı anlaşılabilen sözcük ve ifadelerin anlaşılması hususunda ihmal edilmiş, değişmiş ve unutulmaya yüz tutmuş lehçelerin önemine işaret ediyor olabilir.

B. Dil Değişmesi

Dil, toplumsal iletişime imkân sağlayan uzlaşma zeminedir, dolayısıyla ilk bakışta sabit kalması gerektiği düşünülebilir. Oysa tarihsel dilbilimin sağladığı veriler dikkate alındığında dilsel değişimin kaçınılmaz olduğu görülür. Siyasal iktidarların, kültürlerin, ulaşım ve iletişimdeki imkânların, araç ve gereçlerin zamanla değişip geliştiği bir ortamda dilin sabit kalması haddi zatında anormal bir durum arz ederdi. Dilin değişimi meselesi dilbilimcilerin çok dikkatini çekmiş ve özellikle XX. Yüzyılda Batı'da yapılan pek çok dilbilimsel araştırmayla dilin değişimi ve sebepleri ortaya konmuştur.²⁴

Arap dilinin Kur'ân dili ve dolayısıyla din dili olması, İslam'ın ilk dönemleri ve özellikle Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte farklı bir önem arz etmeye başladı. Çünkü Kur'ân ve hadis gibi çok önemli bir mirasın anlaşılması ve nakli, kısa vadede şifahi gelenek sayesinde mümkün olsa da uzun vadede ancak dil ile mümkündü. Bu mirasın önemine binaen, özellikle Kur'ân Arapçası olarak bilinen Fasih dilin, kurallarının saptanmasından hangi anlamları ifade ettiğine kadar pek çok çalışmanın konusu olmuş ve bu hedefe yönelik ilk dönemde pek çok eser kaleme alınmıştır. Dönemin dilcileri bir taraftan Kur'ân'ın doğru okunup anlaşılmasını sürekli kılmak, diğer taraftan buna imkân sağlayacak dili otantik formunda sabit tutmak ve dolayısıyla değişime karşı korumak istediklerinden o dönemin dilbilgisinde hâkim olan kuralcı tavrı anlamak mümkündür. Bununla birlikte, dili sabit

²³ İbn Manzûr, "Lhn", 13; Nitekim Zemahşerî sözlüğünde *lahn* sözcüğünü lehçe anlamında kullanmaktadır. Bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez- Zemahşerî, "Lhn", *Esâsü'l-belâğa* (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1996), 403.

²⁴ Detaylı bilgi için bk. William Labov, *Principles of Linguistic Change, Internal Factors* (Massachusetts: Blackwell Publishers, 1994); William Labov, *Principles of Linguistic Change, Social Factors* (Massachusetts: Blackwell Publishers, 2001); William Labov, *Principles of Linguistic Change, Cognitive and Cultural Factors* (United Kingdom: Wiley-Blackwell, 2010).

gören ve değişimi hata kabul eden ve Ammiceyi de bozulma addeden anlayışın tohumları o günkü çalışmalarda atılmıştır. Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığıyla ilgili tartışmaların ve fıkhi hükümlerdeki evrenselliğin (sabitlik) dil üzerindeki izdüşümüyle birlikte bu yaklaşım daha da pekişmiş oldu. Bütün bunlara rağmen Fasih Arapça yavaş da olsa değişimini sürdürmüştür. Günümüz modern Arapçasıyla Kur'ân dili arasındaki dil, üslup, kelime hazinesi, imlâ vb. farklılıklar bunun sonuçlarındandır. Hatta Ammicenin varlığı bile bir değişime işaret eder,²⁵ çünkü Ammice, Fasih dilden türemiş ve onun değişmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁶

Arapların, Arap olmayanlarla karşılaşınca kadar, dillerini selikalari sayesinde doğru konuştukları anlayışı²⁷ çok yaygındır. Öyle ki, Araplar, Arap olmayanlarla etkileşime geçinceye kadar “dilde hata” söz konusu olamayacağından, *lahn* kelimesinin dilde hata anlamında kullanıldığı hadisler reddedilebilir²⁸ görülmüştür. Dilin bozulmasını, bize göre değişimini, acemlerle kurulan irtibat üzerinden açıklayan bu yaklaşım, bir taraftan Cahiliye dönemi ve öncesinde Arapların diğer milletlerle irtibatının olmadığını diğer taraftan da dili kullanan toplumun başka toplumlarla irtibatı kesildiğinde dilinin sabit kalacağını öngörür. Oysa farklı kültürlerle irtibat kurmak dilin değişim sebeplerinden sadece biridir.

İslam'ın yayıldığı ilk dönemlerde, fetihlerin, farklı kültür çatışmalarının, siyasi, fıkhi, mezhebi çekişmelerin vuku bulduğu bir ortamda iletişimi sağlayan Arap dilinde kısa zamanda pek çok değişimin olması kaçınılmazdı. Bu durum karşısında ya değişimlere ve yeniliklere ayak uydurulacak ve Kur'ân dili terk edilecek ya da bu dil koruma altına alınacaktı. Bunlardan ikincisi oldu ve dilciler o günün Arapçasını korumak adına pek çok eser telif ettiler. Buna rağmen dilde değişim sürmüş ve dönemin dilcileri, başta hata (*lahn*) olmak üzere, *fesâd*, *tahrîf* gibi kelimelerle bu durumu dile getirmiş ve Arapçayı bozulmaya (değişime) karşı koruma adına eserler telif etmişlerdir. Dili arındırma ve koruma adına Hicri ilk yüzyıllarda ve günümüzde yapılan bu çalışmaları, biz, hissedilir hale gelen değişime verilen tepkiler şeklinde değerlendiriyoruz. Bu telifler öncesinde dilin nasıl

²⁵ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, “Mevkifu'l-Lugati'l-‘Arabiyye el-‘Âmmiyye mine'l-Lugati'l-‘Arabiyye el-Fushâ”, *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-‘Arabiyye*, 7 (1953): 205.

²⁶ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-‘Arabiyye*, 239.

²⁷ Ebû't-Tayyib el-Halebî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, 5; Ebû Bekr Muhammed b. Hasen ez-Zübeydî, *Laḥnu'l-‘avâm*, thk. Ramazan Abduttevvâb (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000), 59; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen ez-Zübeydî, *Ṭabakatu'n-naḥviyyîn ve'l-lügaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Me‘ârif, 1973), 11; İbnü'l-Esrîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eşer*, 5.

²⁸ Bk. es-Sâlih, *Dirâsât fî fikhî'l-luğa*, 127-128.

olduğunu tespit etmeye yetecek kadar veri elimizde yoktur. Dolayısıyla Arapça Câhiliye döneminde nasıldı? Arapça'nın ideal formu var mıdır veya nedir? Arapça'nın tarihi ne kadar eskiye dayanır? gibi soruları sordüğümüzde; dilin kökeni, tevkifi veya uylasımsal olup olmaması gibi sonu olmayan tartışmalarla veya o dönemde dilin hatasız olduğunu savunan fikirlerle karşılaşırız.

C. Dilde Bozulma veya Gelişme

Bozulma kavramı, herhangi bir sebze veya meyvenin bozulmadan önceki halinde gözlemleyebileceğimiz gibi, öncesinde tam, olgun ve yetkin bir durum varsaymamızı gerektirir. Sosyal bilimlerde de kullanılan bu kavramla, belli bir durum öncesinde kabul edilen veya varsayılan bir olgunluk, yetkinlik veya uygunluk halinden sapma kastedilir. Buna göre dilde bozulma, kabul gören dilsel kurallardan her türlü sapmayı ima eder. Bu sapmalar genelde “yanlış” veya “hata” şeklinde ifade edilir ve bunu yapmamızı sağlayan, dilin kabul gören kurallarıdır.

Dilin kuralları, yani bir çocuk veya yabancı konuştuğu zaman “yanlış” veya “doğru” şeklinde nitelememize yol açan şeyin kökeni, insanların alışkanlıkları, uzlaşmaları mı yoksa tabiattan gelen, temeli nesnelere ve konuşmanın mahiyetinde olan ilişkiler²⁹ midir? Bu soruyu farklı bir biçimde soracak olursak, herhangi bir kullanımı doğru kılan esas nedir? Yunanlıların çok eski zamanlarda sordukları bu sorunun aslında Arapçayla ilgili olarak ilk dönemlerden beri sorulması gerekirdi. Modern dilbilime göre bunun cevabı, toplumdan başka bir şey değildir. Yani bir dilin sahibi olan toplulukta kullanılan ve onların iletişimine imkân sağlayan genel kullanım şemaları o dilin doğru ve geçerli formunu temsil eder. Dilin kuralları bu şemaların genel geçer kılınmasıyla oluşur ve toplum dilini zamanla değiştirdiğine göre bu doğrular (dilbilgisel kurallar) aynı şekilde zamanla değişebilir olmalıdır. Bu noktada dilin kurallarına yönelik değerlendirmeler, iki temel tutum çerçevesinde yapılmıştır. Bunlardan biri betimleyici, diğeri de kuralcı yaklaşımdır.³⁰ Betimleyici yaklaşım dilin konuşulduğu, var olduğu biçimini serdetmeye çalışırken;³¹ kuralcı yaklaşım belli referanslara göre konuşulan dile şekil vermeye çalışır. Aslında dilbilgisi deyince, dil sahasında uzman olmayan insanların çoğu, “doğru” ve “yanlış” kullanımları ayıran kuralcı dilbilgisini anlar. Oysa dilbilgisi, dil öğretiminde kullanılan sistematik bir

²⁹ Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, trc. Vural Ülkü (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 1: 11.

³⁰ Kemal Bişr, *Dirâsât fî 'ilmi'l-luğa* (Kahire: Dâru Garîb li't-Tebaeti ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1998), 254-255.

³¹ Mahmûd Fehmî Hicâzî, *Usus 'ilmi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Kahire: Dâru-Sekâfe, 2003), 37.

araçtır. Bu anlamda bir öğretmenin, öğrencinin dili kullanma biçimi için “doğru” veya “yanlış” yargısında bulunması anlaşılabilir bir şey iken; dilbilimcinin amacı doğru kabul edileni dikte etmek değil, dilin var olan kullanımlarını doğru tespit ve tasvir etmektir. Bu da betimleyici yaklaşımın esas amacını oluşturur.

İletişimi aksatmadığı sürece, kuralların esnetilmesi, kısmen veya tamamen değiştirilmesi, dilsel topluluğun dili kullanırken kuralları dikkate almamasının doğal bir sonucudur. Kuralcı ve betimleyici dilbilgisel tavır bu durumu farklı yorumlar. Kuralcı tavır çoğu zaman belli pragmatik gerekçeler zemininde kuralları savunur ve dil kullanıcılarına kuralları dikte eder. Bu gerekçeler arasında dili, dini, kültürü, tarihi korumak ve geçmişi gelecek nesiller açısından anlaşılır tutmak gibi milli ve manevi sâikler zikredilebilir. Diğer taraftan betimleyici tavır, dilin değişen doğasını dikkate alır ve herhangi bir değer yargısında bulunmaksızın var olan kullanım biçimlerini tespit eder. Bu yaklaşımın hedef kitlesi zaten sıradan halk değildir.³²

Kuralcı yaklaşım 18. Yüzyılda Batı’da zirvede olan yaklaşım tarzıydı.³³ Gerek Türkiye gerek Arap dünyasında, kuralcı yaklaşımın etkisi hep daha baskın olmuştur ve günümüzde de durum böyledir. Fakat bu yaklaşımın ulaşmaya çalıştığı sonuç aslında zannedildiği kadar net değildir. Zira hangi Arapça metin mutlak olarak Arapçanın doğru ve ideal kullanımına örneklik teşkil eder meselesi dilcilerin uzlaştığı bir husus değildir.³⁴ Bu soru sadece Arapça değil, diğer bütün diller için de geçerlidir. Çünkü dilbilgisel doğruluk, yanlış anlamaların önlenmesi dışında her zaman tartışmalara açık olacaktır. Arapçada bunun en iyi örneği Basra, Kûfe ve diğer ekoller arasındaki sonuçsuz tartışmalarda görülebilir.

Arapçada dilin bozulması, genel olarak, Arapların acemlerle karışmasıyla ilişkilendirildiğine daha önce işaret etmiştik. İlk dönemlerde bu meseleyle ilgili haberler büyük oranda yabancılara ve özellikle devlet otoritesinde söz sahibi olmuş Türklerin varlığıyla açıklanır.³⁵ Oysa dilin değişmesini (hatanın ortaya çıkması), sadece Arapların acemlerle karışmasıyla açıklamak en iyi ihtimalle eksik bir açıklamadır. Fakat o dönemde böyle bir açıklama normaldi, çünkü ortada bozulma kabul edilen bir durum vardı ve bunun açıklanması gerekiyordu. Meseleyi acemlere

³² Gerald Nelson, *Description and Prescription*, ed. Keith Brown, 2. Bs (Amsterdam ; Boston: Elsevier, 2006), 3: 464.

³³ Sterling Andrus Leonard, *Doctrine of Correctness in English Usage, 1700-1800* (New York, 1962), 12.

³⁴ Kaddûr, *Muşannefâtü'l-lahn*, 61.

³⁵ Bk. Fück, *el-‘Arabiyye*, 145.

bağlamak akla ilk gelen, en kısa ve basit çözümdü. İlginç olan, bu meselenin günümüzde hâlâ bu tarzda açıklanıyor olmasıdır. Mesela Fück'e göre, acemler, أَهْلًا (helâl kılmak, izin vermek) diyecek yerde أَهْلًا (görünmek, sevinmek); عَرَبَ (Araplar) diyecek yerde أَرَبًا (ihtiyaç, akıl); صَارَ (oldu, dönüştü) diyecek yerde سَارَ (yürüdü, gitti); ضَلَّ (sapmak, şaşmak) diyecek yerde دَلَّ (yol göstermek, işaret etmek); طَرَّقَ (gece kapıyı çalmak) diyecek yerde تَرَكَ (bırakmak, ayrılmak) kelimelerini kullandığında, Araplar kastedileni anlamadılar ve bundan dolayı ifadeleri karıştırdılar.³⁶ Oysa böyle bir durumda beklenen, acemin kendini anlaşılır kılmak için yanlış kullanımını değiştirmesidir. Nitekim Arapça'da o dönemlerden itibaren anlamları değiştiği bilinen kelimelere hızlıca bir göz atılırsa meselenin acemlerin telaffuzuyla açıklanamayacak kadar çok boyutlu olduğu görülür. Bunun için İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Edebü'l-kâtib* ve el-Harîrî'nin (ö. 516/1122) *Dürretü'l-ğavvâs, şerhuhâ ve havâşihâ ve tekmlitühâ* eserlerinde zikrettikleri bazı örneklere göz atmak yeterli olacaktır.³⁷

Diğer taraftan, Fasih dilin bozulmuş hali kabul edilen ve günümüzde neredeyse esasları ve kuralları olan müstakil bir dil haline gelmiş Ammicenin³⁸ köklerini Cahiliye döneminden kalma lehçelerde görebiliriz. Mesela, أَيُّ شَيْءٍ (hangi, herhangi) kalıbının Ammice formu أَيُّ شَيْءٍ şeklinde Hicri II. Yüzyıl'da mevcuttur.³⁹ Bunun yanı sıra Ammicenin bir diğer özelliği olan irabın çok büyük oranda hafifletilmesi aslında kıraatlerde de görülebilir⁴⁰ ve bu durum dilsel değişimin o dönemdeki varoluş biçimlerine işaret eder. Dolayısıyla Ammicenin ortaya çıkışı, aslında bütün dillerde var olan dilsel değişimin bir sonucudur ve bu durum, reddedilen dilsel değişimin her şeye rağmen toplumda nasıl yer bulduğunu ve değişime karşı direnişin çok da işe yaramayacağını, dolayısıyla dili değişen haliyle kabul edip, genel geçer kurallar dikte etmek yerine, dilin o dönemde var olan kullanımına tarihsel kayıtlar düşmenin dile daha büyük hizmet olacağını gösterir.

³⁶ Fück, *el-ʿArabiyye*, 254.

³⁷ Bazı örnekler için bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, thk. Muhammed el-Dâli (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 388-396; Dürretü'l-ğavvâs'ta zikredilen yanlışlar için bk. Yeşil, *Harîrî'nin lahn anlayışı*, 126-183.

³⁸ Ebû Hadîd, "Mevkıfu'l-Luğati'l-ʿArabiyye", 218.

³⁹ Bk. el-Ferrâ, *Meʿâni'l-Kurʿân*, 1: 14.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Ahmed Alamuddîn el-CünCî, "Fi'l-Kurʿân ve'l-ʿArabiyye: es-Şırâc beyne'l-kurrâ ve'n-nuḥât", *Mecelletu Mecmaʿi'l-Luğati'l-ʿArabiyye*, 34 (1974): 119-120.

Dilsel değişim, dili kullanan toplumun pek dikkatini çekmediğinden,⁴¹ Arap dilinin altın çağı kabul edilen Kur’ân’ın indiği dönemde dilde kabul gören standartlara uymayan kullanımların, o dönemin dil anlayışı gereği, “hatalı” şeklinde ifade edilmesi, farklılıklara verilen bir tepki olarak doğal görülebilir. Bu tavır, dilciden dilciye řu veya bu ölçüde farklılık arz etmiş olsa da özellikle İslâm’dan sonraki ilk yüzyıllarda doğru kabul edilen standartlara aykırı her türlü kullanım hata kabul edilmiştir. O dönemde dilcilerin yanlış gördüğü kullanımlar, bize göre, o dönemde dilde varlık bulan değişimin işaretçileridir.

İslam’ın nüzûlünden bir buçuk asır sonra vefat eden Sîbeveyh (ö. 180/796) meşhur eseri *el-Kitâb*’da dilin kullanım biçimlerini ortaya koyarken, لا يجوز (doğru değildir); يمنع (olmaz); خطأ (hatadır) gibi kuralcı ifadelerin yanında; سمعنا من العرب (Araplardan duyduk ki...); ... اعلم أنهم (Bilesin ki, onlar (Araplar)....); ... من كلامهم (Onların (Arapların) sözünde vardır....); قد ... تقول (.... diyebilirsiniz.); ... ذلك قولك (Şöyle demen gibi...) şeklindeki betimleyici ifadeler⁴² kullanması, o dönemde tasvirici dilbilgisel tavrıla kuralcı tavrın yan yana olduğunu göstermektedir. Bu tavrın, toplumu doğru dilin kaynağı kabul etmesi, yani dilde neyin doğru olduğunu belirleyecek otoritenin toplum olduğuna vurgu yapması ayrıca önemlidir. Fakat ilk zamanlardaki bu durumun sonraki dilbilgisi kitaplarında tamamen kuralcı kimliğe büründüğü görülür. Kuralcı tavır, dilin belli bir halini esas aldığından, değişen Arapçanın gerçek hüviyetinin tespitini zorlaştırmış ve farklı dönemlerde dilde meydana gelen değişimle ilgilenmemiş veya sadece hata olarak nitelemiş ve bunun yanı sıra, dilde varsayılan sabitliği ve saflığı arama adına çöldeki bedevileri mevzu bahis etmiş; bozulma kabul edilen durumu ise bazen şehirlilerle bazen de acemlerle ilişkilendirmiştir.

Arapça’da dilde meydana gelen değişimlerin “hata” olarak nitelendiğine işaret etmiştik. Bunun sebebi Arap dilcilerinin çoğunlukla her türlü değişimi bozulma görmesidir⁴³ ve Arap dilinde değişimin en dikkat çeken işaretçisi irab alâmetlerinin terk edilmesi olmuştur.⁴⁴ Oysa irab alâmetleri, yukarıda işaret edildiği üzere Kur’ân tilâvetiyle birlikte önem arz eden bir durumdu. Çünkü nahivcilerin çoğu reddetse de irab alâmetinin

⁴¹ Andre Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, trc. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998), 196.

⁴² Bazı kullanım için bk. Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Harûn (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1966), 1: 268; 1: 273; 2: 421; 3: 95; 3: 455; 1: 40.

⁴³ Kaddûr, *Muşannefâtü’l-laĥn*, 31.

⁴⁴ Fück, *el-‘Arabiyye*, 113-114.

hazfedildiği pek çok kıraat mevcuttur.⁴⁵ Daha sonra Kur'ân dilinin özellikleri avam diline de tatbik edilmiş ve irabı bilmek, seviyesi düşük insanların itibar görmesine, irabı bilmeyen fakat statüsü yüksek insanların ise gözden düşmesine sebep olmuştur.⁴⁶ Bunun karşısında "bazıları kaçıışı irabı belirtmemekte bulmuştur".⁴⁷ İrabın, aslında avamın hiçbir zaman riayet etmediği, Kur'ân'la birlikte edebi dilin ayırt edici özelliklerinden olduğu⁴⁸ dikkate alınrsa, günümüzde varsayıldığı veya iddia edildiği gibi,⁴⁹ Kur'ân'da uygulanan biçimiyle, irabın dikkate alındığı bir kullanımın hiçbir zaman avam arasında yaygınlık bulmadığını söyleyebiliriz.

İslam öncesinde panayırlarda edebi maharetlerini ortaya koymak için şairlerin bir araya geldikleri ve dil maharetlerini sergiledikleri dikkate alınrsa irabın belli ölçüde varlığını kabul etmek gerekse de nahiv kitaplarında öngörülen irabı uygulamak, selikayla açıklanamayacak kadar âmil nazariyesini de kapsayan sistematik bir tasarım gerektirir. Şairlerin irabı, o veya bu derecede, dikkate aldığı söylesek dahi, avamın günlük konuşmalarda iraba riayet etmesi, dilin en az çaba yasası gereği çok uzak bir ihtimaldir. Dolayısıyla her hâlükârda o dönemde edebiyat diliyle avam dili arasında şekilsel olsa da bir ayırmadan bahsetmemiz zorunludur. el-Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) "*lahn*" kelimesiyle ilgili olarak "okuyuş ve sunumda doğruyu terk etmek" anlamına geldiğini ifade etmesi⁵⁰ "*lahn*" kelimesinin ilk dönemlerde Kur'ân veya şiir gibi üst dilin kullanımında görülen sapmalar için kullanıldığı fikrini teyit etmektedir. Bu sapmalar Kur'ân'ın nüzulüne kadar, şairlerin sunumunda lehçesel farklılıklarda görüleceğinden, yukarıda işaret edilen, kişinin kendi lehçesine meyiletmesi anlamında olma ihtimali daha da pekişmektedir.

İlk iki yüzyılda Kur'ân dilini günlük hayatta konuşmaya çalışmak önem arz etmiş ve özellikle resmi makamlarda Fasih Arapça'ya uymamak yerilme

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Ahmed Alamuddîn el-Cündî, "Fi'l-Ḳur'ân ve'l-ʿArabiyye: es-Şirâc beyne'l-ḳurrâ ve'n-nuḥât", *Mecelletu Mecma'i'l-Luğati'l-ʿArabiyye*, 34 (1974): 119-120.

⁴⁶ Ebû Osmân Amr el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, thk. Abdusselâm Harûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 2: 219.

⁴⁷ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, 2: 220-221.

⁴⁸ Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-ʿArabiyye*, 84.

⁴⁹ Ammicenin bozuk, Fasih dilin "doğru" olduğu iddiası bize göre, *lahn* üzerine yazılan ilk dönemlere dayanır fakat günümüzde de pek çok ortamda dile getirilir. Günümüzde buna işaret edenlerden bazıları şunlardır: Mustafa Sadık er- Rafîi, *Târiḥu'l-âdâbi'l-ʿArab* (Kahire: Mektebetü'l-İstikame, 1940), 1: 239, 242; el-Mazin Mübarek, *Nahve va'yni lügavi* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979), 41; Enver el- Cündî, *el-Fuşḥâ luğatü'l-Ḳurân* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnanî; Mektebetü'l-Medrese, 1982), 129.

⁵⁰ el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, "*Lhn*", *Kitâbü'l-ʿAyn*, thk. Mehdî Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî (İran: İntişarât Üsve, 2011), 3: 1628.

sebebi olmuştur. Bu dönemdeki üslup büyük oranda hem Fasih'in hem de Ammice'nin özelliklerini taşıyordu.⁵¹ el-Makdisî (ö. 390/1000) Bağdat'ı ziyareti sırasında, bölge kadısının dili kullanma biçiminden dolayı utandığını fakat orada bulunan hiç kimsenin o kullanımda bir beis görmediğini rivayet eder.⁵² Bu ve benzeri pek çok örnek, bize göre, halk ağzının kolaylığı ve esnekliği karşısında, günlük iletişimde ağır gelen Fasih Arapça'nın, sebep olduğu külfet sebebiyle, çok fazla yayılma imkânı bulamadığını gösterir. Öyle ki, Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) hatadan sakınmaya çalışmanın kendisini ihtiyarlattığını ifade eder.⁵³ İbn Vehb'in (ö. 335/946) özellikle dili bozuk önderlerin ve kralların huzurunda, onlardan üstün görünmemek adına, dili bozuk kullanmak gerektiğine⁵⁴ vurgu yapması Hicri Üçüncü ve Dördüncü Yüzyıllarda bozuk kabul edilen dil formunun yani Ammicenin tamamen egemen olduğu ve gayri ihtiyari de olsa, standartlaşan dil karşısında etkisini tekrar arttırdığı ve artık Fasih dilin etki alanını sınırladığını söyleyebiliriz. Yine İbn Hişâm el-Lahmî (ö. 577/1181), dilde hata meselesini abarttığını düşündüğü bazı dilcilere reddiye olarak yazdığı eserinde lehçelerin ve farklı kullanımların çokluğuna işaret eder ve Arapların lehçelerine vakıf olan biri, hiç kimseyi hata (*lahn*) yapmakla suçlayamaz,⁵⁵ der. Bu ifade o dönemdeki dilsel çeşitliliğe ve standartlaştırma işleminin halka nüfuz etmediğine dair önemli işaretlerdendir. Ayrıca coğrafya genişledikçe merkezi iradenin resmi dili olan Fasih'in baskısı da azaldığından dildeki farklılık da artmaktaydı. el-Makdisî'nin, Fas bölgesindeki Arapçanın çok farklı ve anlaşılmaz olduğunu ifade etmesi⁵⁶ bunu açıkça göstermektedir. Diğer yandan Hârûn er-Reşîd (ö. 193/809) döneminde avam dili, edebi alanda da yer almaya başlayacak⁵⁷ kadar yaygın hale gelmiştir.

O halde, günümüzde Fasih'in belli eğitim kurumları, dini sohbetler ve bazı yayın organları dışında kullanılmaması yeni bir durum değildir. Her ne kadar kuralcı dilbilgisini esas alan klasik bakış açısı bu durumu, insanların doğru veya – daha yerinde bir ifadeyle – değerli dili bırakıp hatalı dili sahiplenmeleri şeklinde açıklasa da, tarihi gerçeklik avam dilinin

⁵¹ Fück, *el-ʿArabiyye*, 67.

⁵² Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm fî maʿrifeti'l-ekâlîm*, thk. Michael Jan de Goeje, 2. Bs (Leiden: Brill, 1906), 183.

⁵³ Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha ve Abdülmecid et-Terhîfî (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1983), 2: 308.

⁵⁴ Ebû'l-Hüseyn İshak b. İbrâhim b. Süleyman İbn Vehb, *el-Burhân fî vücûhi'l-beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref (Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1969), 206.

⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed İbn Hişâm el-Lahmî, *el-Medhal ilâ takvîmi'l-lisân*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2003), 55.

⁵⁶ el-Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, 243.

⁵⁷ Fück, *el-ʿArabiyye*, 104.

sürekliliğini ve Fasihin aslında, zannedildiği gibi, hiçbir zaman toplumun günlük iletişim dili olmadığını göstermektedir. Bunun ötesinde, hata meselesinin, Fasihin standart hale geldiği nüzûl döneminden uzaklaştıkça daha vahim hale geliyor olması⁵⁸ bozulma olarak nitelenen durumun aslında dilsel değişimden başka bir şey olmadığını doğrular.

Burada “hatalı” kabul edilen şeyin, gerçeklik alanındaki bir doğruyu kabul etmeme veya görmezden gelmek değil; din, tarih, kültür gibi değerlere erişimi sağlayan bir araçtan uzaklaşmak şeklinde anlaşılması önemlidir. Zaten bazı araştırmacıların betimleyici metodun Arapçada kabul edilen dil kuralları dışında kullanılmasında beis görmemeleri yani Fasih Arapçayı buna istisna tutma talepleri,⁵⁹ dilde doğruluktan kastedilenin Arapçanın işleviyle ilgili olduğunu teyit eder. Yine de toplumun üretimi olan dilin yine toplum tarafından geliştirilmesi veya değiştirilmesi gayet normaldir ve Ammicede olan zaten budur. Bu değişimde eski ve yeni formlar arasında tercih yapmamızı sağlayacak dilbilimsel bir gerekçe yoktur. Fasih ne kadar Arapların ürünüyse Ammice de o toplumun ürettiği bir iletişim aracıdır. Hatta Fasihin aksine Ammicenin toplumun her tabakasında kullanılan bir iletişim aracı olduğu düşünülürse daha öncelikli olması düşünülebilir. Dolayısıyla Arapçada “doğru” ve “yanlış” tasnifi yapılırken elde edilecek fayda dikkate alındığından, doğru kavramı yerine “değerli” dense daha isabetli olur. Fasih Arapça değerliydi, çünkü başta Kur’ân olmak üzere, hadisin ve diğer dini ilimlerin diliydi. Bunun yanı sıra Arapların tarihleriyle doğrudan irtibat kurmalarını sağlayan ulusal kimliklerini temellendirdikleri bir dayanaktı. Ammice ise zamanla bu değerlerden kopuşa sebebiyet vermesi gibi pragmatik sebepler doğrultusunda yerilmesi kendi içinde makul görülebilir. Diğer taraftan değer yargılarımızı bir an paranteze alacak olsaydık, en iyi dilin en az araçla en çok şey yapabilme becerisinde en iyi olan ya da başka bir ifadeyle en basit mekanizmayla en fazla anlamı ifade edebilen⁶⁰ düzeneği tercih etmemiz gerekirdi. Fakat o dönemde başta din olmak üzere, tarih, kültür, gelenek gibi dil aracılığıyla geçmişten günümüze aktarılan her türlü değeri koruma altına almak için dil değişime karşı korunmuştur.

Bu yaklaşımın bazı sonuçları olmuştur. Öncelikle farklı zamana ve mekâna rağmen “tek”, “asıl”, “kendisine kıyas edilecek (mekîs aleyh)” bir

⁵⁸ İsrake Nureddin es-Safi Muhammed, *Kağıyyetu'l-laĥn fi'l-lugati'l-ʿarabiyye ĥattâ nihâyeti'l-karni'r-rabiʿ el-hicrî* (Yüksek Lisans Tezi, Hartum Üniversitesi, 2010), 26.

⁵⁹ Kaddûr, *Muşannefâtü'l-laĥn*, 26.

⁶⁰ Otto Jespersen, *Language, Its Nature, Development and Origin* (London: George Allen & Unwin, 1922), 324.

Arapça tespit etme çabası, tartışmalı ve çelişen kurallar barındıran nahiv kitaplarının ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi zamanın etkisiyle meydana gelen değişimlerin tarihin derinliklerinde gizli kalmasına yol açtı. Bir diğer sonuç ise; çabaların engelleyemediği değişim karşısında nüzûl dönemi, dili itibariyle altın çağı kabul edildi. Dilin tarihteki bir dönemini tazim etme tavrı diğer milletlerde de mevcuttur⁶¹ ve ulusların kendi din, dil, tarih ve kültürleriyle bu şekilde duygusal bağ kurmaları anlaşılabilir bir durumdur. Fakat dilin asla değişmeyeceğini veya değişmemesi gerektiğini⁶² bu anlayışa araç kılmak en azından dilbilimsel açıdan doğru değildir. Nitekim bu yaklaşım, temeli zayıf kabul edebileceğimiz bir yoruma dayanır. Buna göre dilin değişmeyeceği düşüncesi bazılarına göre temelde, “Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.” (el-Hicr 15/9) ayetini Kur'an'ın lafzını ve dolayısıyla da Arapçayı koruyacağız şeklinde anlamış olmalarına dayanır.⁶³

Hicri ilk iki yüzyılda, şu veya bu sebeple, dilde büyük gelişmeler yaşandı. Bunun en önemli göstergesi, Kur'an'ı koruma eksenli yoğunlaşan nahiv çalışmaları ve dili arındırma adına yazılan eserlerdir. Hatta bize göre, kaynaklarda zikredilen dilcilerin birbirine yönelik yalan, uydurma gibi ithamların en azından bir kısmında, Fasih adına görmezden gelinen veya ihmal edilen lehçelerin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira her dilci kendi yöresinde var olan kullanımı esas aldığı ve yöreler arası farklar yanı sıra dilde zamanla değişimler meydana geldiği için bir dönemde ve yöredeki dilsel kullanımlar, diğer dönemlere ve yörelere göre “bozuk”, “hatalı”; duruma göre “yalan” veya “uydurma” görülebiliyordu. Öyle ki, Sîbeveyh'in hocası Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), Arap şiirinin otantik örnekleri kabul edilen muallaka şiirlerini derleyen Hammâd er-Raviye (ö. 160/776) hakkında yönelttiği “yalan söyler, dili bozuk ve şiirinin ölçüsü yoktur” ithamlarında⁶⁴ bahsettiğimiz hususların etkisi olduğu kanaatindeyiz.

O dönemde dilin bozulduğuna dair rivayetler arasında, Hz. Peygamber'in arkadaşlarından Süheyb b. Sinân'ın dil hataları,⁶⁵ Kur'an

⁶¹ Jespersen, *Language, Its Nature, Development and Origin*, 320.

⁶² Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Şahibî fi fikhî'l-luğati'l-ʿarabiyye ve mesâlihâ ve süneni'l-ʿarab fi kelâmihâ*, thk. Ömer Farûk et-Tabba' (Beyrut: Dâr'u-Mektebeti'l-Me'ârif li't-Tebâ'eti ve'n-Neşr, 1993), 67.

⁶³ Muhammed Hasan Hasan Cebel, *el-Ma'na'l-lugavî, dirâse ʿarabiyye muaşşala nazariyyen ve taṭbiḳiyyen* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2009), 197.

⁶⁴ Muhammed İbn Sellam el-Cumahi, *Ṭabaḳâtü's-şu'arâ'*, thk. Jozeph Hell (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 40.

⁶⁵ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, 1: 72.

ayetlerini yanlış okuyan valiler⁶⁶ ve hatalarıyla dikkat çeken belâgat erbabları⁶⁷ zikredilir. Fakat ilk dönemlerden itibaren, sadece avamı değil, ilim erbabını hatta şair olarak bilinen toplumun orta ve üst kesiminden şahısları dilsel hatalardan sakındırmak adına dilbilgisi kitapları yazılmış olmasına rağmen dil düzelmiyor hatta bozulma addedilen durum zamanla daha da kötüleşiyordu. Bizce bunun sebebi, dilin doğasında var olan değişimle ilgiliydi. Zira o dönemde, edebiyat ve şiir dilinin büyük ölçüde temelini oluşturan Kur'ân dili, artık mutlak doğru dili temsil ediliyordu. Fasih kabul edilen bu dil, temel dilbilgisi kuralları itibariyle sabit kalırken avamın dili (Ammice) değişiyordu. Zamanla daha çok hissedilir hale gelen bu değişimle birlikte iki dil aralarındaki mesafe büyüdü. Nitekim Hicri 3. Asra kadar dili en iyi kullanan bedevilerin dili artık ağır görülüyor ve edebiyat diliyle avam dili tamamen birbirinden ayrılıyordu.⁶⁸ Yine bu dönemde dil alimlerinin kendi aralarında konuşurken dahi Fasih dili kullanmayı terk ettikleri belirtilir.⁶⁹ Ebü'l-Alâ' el-Maarrî'den (ö. 449/1057) yapılan bir rivayete göre, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) bildiği en fasih kişiler olmalarına rağmen dilde hata yapıyorlardı.⁷⁰ Ayrıca Hasan el-Hemedânî'nin (ö. 334/945) Güney Arap Yarımadası'ndaki insanların dillerinin bozulmuş olduğunu haber vermesi⁷¹ bozulma kabul edilen değişimin güney bölgelerindeki etkisine işaret eder.

el-Makdisî, en doğru Arapçayı Doğuluların (İranlılar) konuştuğunu çünkü onların Arapçayı öğrenmek için çaba sarf ettiklerini nakleder.⁷² Bu rivayet irdelendiğinde, o dönemde, Fasih Arapça kullanımının, günümüzdeki gibi, resmi kurumlarla sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Yani Fasih Arapça, tıpkı günümüzde olduğu gibi, anne-babadan veya toplumdan değil bir hocadan öğreniliyordu. Bu da İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) hocası Ebû Alî'den (ö. 377/987) yaptığı rivayete örtüşmektedir. Rivayete göre, Arapların dillerinde görülen bozulmanın sebebini, başvuracak kaynakları ve riayet edecek kuralları olmamasıdır.⁷³ Yani o dönemde halkın arasında yaygın olan avam dili ve üst dil arasındaki fark açıldığından halk Fasih'i konuşmada

⁶⁶ Abdülkadir b. Ömer b. Bayezid Abdülkadir el-Bağdadi, *Hizânetü'l-edeb ve lübbu lübâbi lisâni'l-^cArab*, thk. Abdusselâm Harûn (Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 10: 316.

⁶⁷ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, 2: 220.

⁶⁸ Fück, *el-^cArabiyye*, 160.

⁶⁹ Fück, *el-^cArabiyye*, 148.

⁷⁰ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, 1: 163.

⁷¹ el-Hasan b. Ahmed b. Ya'kub el-Hemdânî, *Şifatu Cezireti'l-^cArab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivali (San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1990), 248.

⁷² el-Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, 32.

⁷³ İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, 3: 269.

örnek alacak kimseyi bulamıyordu. Câhız, hatayla ilgili pek çok rivayet sıraladıktan sonra; kölenin efendisini, şairin de kölesini anlamasının aynı bağlamda belli kullanımlara aşına olmaları sayesinde olduğunu⁷⁴ zikretmesi, Araplar arasında ne kadar farklı lehçesel kullanımların olduğunu gösterir.

20. Yüzyılda Fasih Arapça'nın ıslahı, irabın kaldırılması, eğitim ve resmi dilde Ammice'nin kullanılması, nahvin kolaylaştırılması ve hatta Lâtin harflerine geçilmesine varan talepler olmuştur. Bu taleplere sert ve aşırıya varan cevaplar verilmiştir.⁷⁵ Oysa dilsel gelişimi ölçecek dilbilimsel bir kıstas varsa o da daha önce işaret edildiği gibi, en az çaba ve en üst seviyede etkinlik olabilirdi. Fakat diğer dillerde olduğu gibi Arapça da kültürel ve sosyolojik bağlardan kopuk olmadığı ve toplumda sadece iletişim işlevi görmediği için dile karşı tutumlar doğal olarak, her zaman ideal ve rasyonel ölçülere uymaz. Meselâ, Ammice ینه (ne), Fasih karşılığı olan ماذا'dan hangi dilsel gerekçeyle daha kötü olabilir ki! Bilâkis Ammice'nin çoğu Fasih'ten çok daha kolay ve esnektir. ⁷⁶Hatta meseleyi, bazı araştırmacıların yaptığı gibi, doğal seçim esasında ele alır ve değişime en iyi ayak uydurabilen en iyinin hayatta kalması prensibini⁷⁷ göz önünde bulundurursak, lehçelerin "seçilmeye" daha layık olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Fasih Arapçanın terk edilmesi, eğitim ve resmi işlemlerde Ammice'nin esas alınması gerektiği gibi bir imada bulunmuyoruz. Sadece Ammice'nin de Fasih kadar toplumsal bir ürün olduğunu ve toplumun iletişim ihtiyaçlarını karşıladığını, iki dil mukayese edildiğinde Ammice'nin hafiflik, kolaylık, esneklik gibi pek çok avantajı olduğunu ve bir bozulma ürünü değil, değişim ve gelişimin ürünü olduğunu söylemeye çalışıyoruz. Bunun yanı sıra Fasih'in işlevi gereği korunmasının kaçınılmaz olduğunu ayrıca işaret etmemiz gerekir.

Dile saptanmış kurallar çerçevesinde baktığımız sürece kuralcı yargılamalar her zaman var olacak ve dilin bir formu zaman, mekân ve şartlar dikkate alınmaksızın birileri tarafından savunulacaktır. Fakat konuşmada kuralları dikkate almayan halk, birilerinin dikte ettiği kuralları esnetme ve yeri geldiğinde değiştirme eğiliminde olacaktır. Günümüzde dil zevki

⁷⁴ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyin*, 1: 165.

⁷⁵ Tartışmalar için bk. Cündî, *el-Fuşhâ lughatü'l-Şurân*, 185-248; Hüseyin Yazıcı, "Arapça'da Mahalli Lehçelerin Yazı Dili Yerine Kullanılma Teşebbüsleri", *İlmi Araştırmalar* 2 (1996).

⁷⁶ Fasih ve Ammice karşılaştırmalı daha fazla örnek için bk. Musa Alp, "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/11 (2011).

⁷⁷ Muhammed Şendül, "Kütubu'l-laḥn ve meşadiri'l-mu'cemi'l-^carab et-târiḥi", *Mecelletü'l-Mümaresât el-Lugaviyye*, 33 (2015): 7.

gelişmiş fakat dikte edilen kurallardan muzdarip Arap şairler vardır.⁷⁸ Bunlar, sanatsal kabiliyeti olan ve şiir yazan, fakat şiirlerinde dilbilgisel hatalar görülen kişilerdir. Bunun farkına varmış bazılarının göre doğruluğun kriteri kurallar değil toplumsal kullanım olmalıdır.⁷⁹

O halde dilde görülen değişimi mutlak olarak bozulma şeklinde nitelemek doğru görünmemektedir. Dilin sahibi toplum olduğuna göre dilde tasarruf hakkı yine topluma ait olmalıdır. Dilin kullanıcıları, meramı ifade edememeleri, sessel selikayı fazla zorlamaları durumunda bir “yanlışlık” veya “hata”dan bahsetmek mümkün olsa da böyle bir kullanım zaten yayılma imkânı bulamaz. Burada işaret ettiğimiz Arapçada şâz olarak ifade edilen nadir kullanımlar değildir. Şâz kullanımlar yaygın dil kurallarına uymayan gelişime yönelik dilsel hareketlilik kabul edilebilir.⁸⁰ Zira şâz, anlamı bozmayan ve selikayı zorlamayan farklılıklardır. Kurala uymayan ama güzel kullanımlar bu şekilde varlık bulur ve yayılır. el-Makdisî'nin, Irak bölgesinin özellikle de Bağdat Arapçasının bozuk olmakla birlikte hoş olduğunu ifade etmesi⁸¹ kurallara uygunluğun dilin güzelliği için ölçü olamayacağına iyi bir örnektir.

Ayrıca günümüzde Ammice ile Fasih arasındaki en belirleyici hususun, bazı yörenin dil özellikleri dışında, kolaylaştırma olduğu dikkate alınır⁸² avamın kullandığı dilin ortaya çıkışını bozulma değil, gelişme olarak nitelemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Fakat dilbilimsel açıdan gelişme olarak nitelediğimiz durum farklı açılardan gerileme, kopuş, yozlaşma şeklinde ifade edilebilir. Bu durum yukarıda işaret ettiğimiz toplumların değerleriyle olan irtibatlarıyla ilgilidir ve gayet doğaldır.

Sonuç

Dil, bazı dilcilerin benzetmesiyle, dünyanın dönüşü, kırışıklıkların ortaya çıkışı veya çiçeklerin açışı gibi anlık olarak hissedilmeyecek kadar ağır olsa da sürekli değişir. Arapça, din dili olmasının doğurduğu ihtiyaç gereği, değişime karşı tarihte olduğu gibi günümüzde de korunmaktadır. Fakat zamanla Fasih Arapça'dan kopan lehçelerin tebarüz etmesi dilin kontrol altına alınamayacağına en büyük göstergesi olmuştur. Dilin sahibi toplumdur ve dilcilerin kısıtlamalarına, yazılmış yığınla eserlere rağmen kendi selikaları, ihtiyaçları ve sosyal şartlar doğrultusunda dilde

⁷⁸ Temmâm Hassân, *el-Luga beyne'l-mi'yariyye ve'l-vaşfiyye* (Kahire: Alemu'l-Kütub, 2001), 20.

⁷⁹ Bk. Şendûl, “Kütubu'l-laħn”, 29.

⁸⁰ Bk. Şendûl, “Kütubu'l-laħn”, 26.

⁸¹ el-Makdisî, *Aħsenü't-teķāsîm*, 128.

⁸² Ebû Hadîd, “Mevķifu'l-Lugati'l-‘Arabiyye”, 208.

değişiklikler yaparak günümüzde Ammice olarak bilinen dili geliştirdiler.

Buna benzer çift dilli (diglostik) durumlar, değişimin ve gelişimin sonucunda her dilde görülür. Bu çalışmada vurgulanmaya çalışılan husus, klasik dönem dilcilerinin hata olarak tespit ettikleri hususların, Cahiliye döneminden kalma ve süregelen avam dilinin fasih dille mukayesesinin sonuçları şeklinde değerlendirilebileceği gerçeğidir. O dönemde ve günümüzde Fasih dili korumaya çalışan dilcilere göre Ammice bozulma görülmüştür. Ammice'nin bozulma olduğu düşüncesi, dile kuralcı bakışın sonuçlarındandır ve bu tavrın karşısı olan betimleyici yaklaşıma göre bu durum değişme veya gelişme olarak görülebilir. Ammice iletişimde aksamaya sebep olmadığı sürece, hangi dilbilimsel kıstasa göre كَيْفَ حَالُكَ (Nasılsın) “doğru” ve bunun Ammice karşılığı olan كَيْفَكَ “yanlış” olur? Ya da hangi gerekçeyle لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ (Bir şey yok) ifadesi iyi; bunun Ammice karşılığı مَا فَيْشٌ kötü olur? Bunun ötesinde, tevkîfî dil anlayışı istisna tutulursa, hangi dilbilimsel sebeple öncekilerin konuştuğu bir dil formu sonrakilerden daha iyi olabilir. Bilâkis ses, dilbilgisi ve türetimle ilgili şartlar eskiye göre daha esnek, kolay ve zamanın şartlarına daha elverişli olacağından yeni kullanımlar eskiye göre daha tercihe şayan olabilir. Elbette bu değerlendirmeleri salt dilbilimsel perspektiften yapıyoruz. Konuya değerler ekseninden bakılırsa Ammicenin zararlarından bahsedilebilir. Fakat bunun, Fasihin “doğru” ve Ammicenin “hatalı” oluşu zemininde değil; Fasihin “değeri” ve Ammicenin olumsuz sonuçları bağlamında yapılması gerektiğine işaret etmeye çalışıyoruz.

İlk dönemlerde dilbilgisel çalışmaların olmaması ve farklı lehçelerin bir arada olduğu bir ortamda lahn kavramının “dilde hata” anlamını özellikle Kur’ân dili olan Fasihin yaygınlaşmasından sonra kazandığı kanaatindeyiz. Fakat bu durum “lahn” kelimesinin “dilde hata” anlamında geçtiği hadisleri reddetmeyi intaç etmez. Bu mesele aslında hadis alanında tartışılması gerekir, fakat hadislerin manen rivayet edildiği dikkate alınırsa bunun gibi lafzi bir durumun, hadis reddetmeye en azından yetmeyeceğini söyleyebiliriz.

Dilin sabit olduğu ve değişimin inkâr edildiği veya yerildiği kuralcı yaklaşımın bazı sonuçları olmuştur. Öncelikle dilde görülen değişimler “hata” şeklinde anlaşılmış ve buna bağlı olarak dilsel gelişim fark edilememiş veya hata olarak algılanıp reddedilmiştir. Yine günümüzde Arap dilinin tarihsel bir sözlüğü olmaması başta bu yaklaşımın sonuçlarındandır. Buna bağlı olarak, bir kavramın tarihte geçirdiği anlam değişimlerini takip

edebileceğimiz kaynaklardan maalesef mahrumuz. Bu durum aslında bazı önemli sonuçlara yol açmıştır. Örneğin, değişen dilin sonraki dönemlerde dini metinlerin yorumuna nasıl etki ettiğini bugün gözleme imkânımız yok.

Günümüzde Fasih Arapça'nın terk edilip Ammice'nin esas alınması meselesi halâ devam eden tartışmaların konusudur. Benzer bir geçmişi olan Yunanların 1976'da Fasih Arapça'ya tekabül eden Katharevusa dilini bırakıp onun ammicesi olan Dimotiki dilini resmi dil düzeyinde esas almaları gibi bir durumun Arap dünyasında da yaşanması imkânsız değil; fakat Fasih Arapça'yı bırakıp Ammice'yi resmî dil yapmaları karşısında büyük engeller vardır. Bunlardan birincisi bütün Müslüman toplumları da ilgilendiren Kur'ân ve hadis başta olmak üzere diğer dini kaynakların Fasih Arapça'yla yazılmış olmasıdır. İkincisi, Fasih Arapça'yla yazılmış tarih ve kültür içerikli büyük bir külliyyatın ne olacağı meselesidir. Üçüncüsü de Fasih Arapça'nın yerine ikame edilecek lehçenin hangisi olacağı veya her devletin kendi lehçesini esas alması ve bunun sonucunda da Arap toplumlarının birbiriyle iletişim kanalını kaybetmeleri sorunudur. Bunların ötesinde, devlet kurumları ister Fasih Arapça'yı ister herhangi bir bölgenin yöresel dilini resmi dil kabul etme kararı alsın, bu karar çölde yaşayan bir bedevi veya sokakta ticaretiyle meşgul bir şehirliyi ilgilendirmeyecektir. Onlar dili doğal mecrasında zamanla değiştirerek kullanmaya devam edeceklerdir. Dolayısıyla, resmi kanallar aracılığıyla dilde yapılacak herhangi bir reform veya Fasih Arapça'nın katı bir şekilde tatbikine yönelik adımlar nasıl, hangi seviyede ve ne kadar sürede toplumda makes bulacağı soru işareti olarak kalmaya devam edecektir. Bu problemlerin kökeninde aslında dilin doğası yatar. Yani dil kurallarla kontrol altına alınamayacak kadar esnek, değişken ve toplumsal; aynı zamanda toplumun sözlü ve yazılı iletişimini sağlayacak kadar da işlevseldir.

Son olarak Fasih dil günlük iletişim için külfetli olsa da bu durum lehçelerin zorunlu olarak resmi dil olmasını gerektirmez ve bu çalışmada böyle bir imada bulunmaya çalışmıyoruz. Biz, dilin doğasına uygun, dilsel gerçekliği gören dil çalışmalarının dile daha iyi hizmet edeceği hususuna işaret etmeye çalışıyoruz.

KAYNAKÇA

ABDÜTTEVÂB, Ramazan. *Fuşûl fî fîkhi'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1999.

- el-AFGÂNÎ, Saîd. *Fî uşûli'n-naĥv*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1987.
- ALP, Musa. "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/11 (2011): 87-110.
- el-BAGDADÎ, Abdülkadir b. Ömer b. Bayezid Abdülkadir. *Ĥizânetü'l-edeb ve lübbu lübâbi lisâni'l-°Arab*. Thk. Abdusselâm Harûn. Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
- BİŞR, Kemal. *Dirâsât fî °ilmi'l-luga*. Kahire: Dâru Garîb li't-Tebaeti ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1998.
- el-CÂHİZ, Ebû Osmân Amr el-. *el-Beyân ve't-tebyin*. Thk. Abdusselâm Harûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.
- CEBEL, Muhammed Hasan Hasan. *el-Ma°na'l-lugavî, dirâse °arabiyye muaşşala nazariyyen ve tatbikiyyen*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2009.
- el-CUMAHÎ, Muhammed İbn Sellam. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. Thk. Jozeph Hell. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2001.
- el-CÜNDÎ, Ahmed Alamuddîn. "Fi'l-°Kur'ân ve'l-°Arabiyye: es-Şırâ° beyne'l-°kurrâ ve'n-nuĥât". *Mecelletu Mecma°i'l-Lugati'l-°Arabiyye*. 34 (1974).
- el-CÜNDÎ, Enver. *el-Fuşĥâ lugatü'l-°Kurân*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnani; Mektebetü'l-Medrese, 1982.
- DAYF, Şevkî. *Târîĥu'l-edebi'l-°Arabî, el-°Aşrû'l-°İslâmî*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me°ârif, 1963.
- EBÛ HADÎD, Muhammed Ferîd. "Mevkıfu'l-Lugati'l-°Arabiyye el-°Âmmiyye mine'l-Lugati'l-°Arabiyye el-Fuşĥâ". *Mecelletu Mecma°i'l-Lugati'l-°Arabiyye*. 7 (1953): 205-218.
- EBÛ'T-TAYYBÎ el-HALEBÎ, Abdülvâhid b. Alî. *Merâtibü'n-naĥviyyîn*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Mektebetü'n-Nahda Mısır ve Matbaatühâ, 1955.
- ENÎS, İbrahim. *Fi'l-Lehecâti'l-°Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Anclo el-Mısriyye, 1992.
- ENÎS, İbrahim. *Min esrâri'l-luga*. Kahire, 1978.
- ERGÜVEN, Şehabettin. "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/11 (2007): 155-183.
- el-FERÂHÎDÎ, el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. "Lhn". *Kitâbü'l-°Ayn*. Thk. Mehdî Mahzûmî - ve İbrâhim es-Sâmerrâî. İnan: İntişarât Üsve, 2011.
- el-FERRÂ, Yahyâ b. Ziyâd. *Me°âni'l-°Kur'ân*. Nşr. Şemseddin İbrahim. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2002.
-

- FÜCK, Johann. *el-‘Arabiyye: dirâsât fi’l-luga ve’l-lehecât ve’l-esâlîb*. Trc. Ramazan Abduttevvâb. Mısır: Mektebetü’l-Hâncî, 1980.
- HASSÂN, Temmâm. *el-Luga beyne’l-mi‘yariyye ve’l-vaşfiyye*. Kahire: Alemu’l-Kütub, 2001.
- el-HEMEDÂNÎ, el-Hasan b. Ahmed b. Ya’kub. *Şıfatı Cezireti’l-‘Arab*. Thk. Muhammed b. Ali el-Ekva’ el-Hivali. San’a: Mektebetü’l-İrşad, 1990.
- HİCÂZÎ, Mahmûd Fehmî. *Usus ‘ilmi’l-lugati’l-‘Arabiyye*. Kahire: Dâru-Sekâfe, 2003.
- HÜSEYİN, Tâhâ. *Fi’l-edebi’l-Câhilî*. Kahire: Müessesetü Hindâvî li’t-Ta‘lîm ve’s-Sekafe, 2012.
- İBN ABDİRABBİH, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed. *el-‘İkdü’l-ferîd*. Thk. Müfîd Muhammed Kumeyha - ve Abdülmecid et-Terhînî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1983.
- İBN CİNNÎ, Ebû’l-Feth Osman. *el-Ḥaşâiş*. Thk. eş-Şerbînî Şerîde. 3 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2007.
- İBN FÂRİS, Ebû’l-Hüseyn Ahmed. *es-Şahîbî fi fikhi’l-lugati’l-‘arabiyye ve mesâilihâ ve süneni’l-‘arab fi kelâmihâ*. Thk. Ömer Farûk et-Tabba’. Beyrut: Dâr’u-Mektebeti’l-Me‘ârif li’t-Tebâ’eti ve’n-Neşr, 1993.
- İBN HİŞÂM el-LAHMÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Medḥal ilâ taḳvîmi’l-lisân*. Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Dâru’l-Beşâir el-İslâmiyye, 2003.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Edebü’l-kâtib*. Thk. Muhammed el-Dâlî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1981.
- İBN MANZÛR, Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. “Lhn”. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İBN VEHB, Ebû’l-Hüseyn İshak b. İbrâhim b. Süleyman. *el-Burhân fi vücûhi’l-beyân*. Thk. Hafnî Muhammed Şeref. Kahire: Mektebetü’s-Şebâb, 1969.
- İBNÜL’ESÎR, Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek. *en-Nihâye fi garîbi’l-hadîs ve’l-eşer*. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru’l-İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, 1963.
- JESPERSEN, Otto. *Language, Its Nature, Development and Origin*. London: George Allen & Unwin, 1922.
- KADDÛR, Ahmed Muhammed. *Muşannefâtü’l-laḥn ve’t-teskîfi’l-lugavî ḥattâ’l-ḳarni’l-‘âşir el-hicrî*. Dımaşk: Menşûratu Vizâreti’s-Sekâfe, 1996.
- el-KÂLÎ, Ebû Alî İsmâîl b. el-Kasım b. Ayzûn. *Kitâbu’l-Emâlî*. 3 Cilt. Beyrut:

- Lübnan: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, t.y.
- KARABELA, Nevin. "Arapçada Dil Hataları ve Kisâî'nin Mâ Telhenu Fîhi'l-Âmme'si Üzerine". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* XI/32 (2011): 93-104.
- KARADAVUT, Ahmet. "Arap Dilinde Lahn'in Doğuşu". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 7 (1997): 325-350.
- LABOV, William. *Principles of Linguistic Change, Cognitive and Cultural Factors*. United Kingdom: Wiley-Blackwell, 2010.
- LABOV, William. *Principles of Linguistic Change, Internal Factors*. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1994.
- LABOV, William. *Principles of Linguistic Change, Social Factors*. Massachusetts: Blackwell Publishers, 2001.
- LEONARD, Sterling Andrus. *Doctrine of Correctness in English Usage, 1700-1800*. New York, 1962.
- el-MAALÛF, Îsâ İskender. "el-Lehçetü'l-^cArabiyye el-^cammiyye". *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-^cArabiyye*. 1 (1935): 350-368.
- el-MAALÛF, Îsâ İskender. "el-Lehçetü'l-^cArabiyye el-^cammiyye". *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-^cArabiyye*. 3 (1937): 349-371.
- el-MAKDÎSÎ, Muhammed b. Ahmed. *Ahşenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-eqâlîm*. Thk. Michael Jan de Goeje. 2. Bs. Leiden: Brill, 1906.
- MARTİNET, Andre. *İşlevsel Genel Dilbilim*. Trc. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual, 1998.
- MÜBAREK, el-Mazin. *Naḥve va'yyin lügavî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979.
- NELSON, Gerald. *Description and Prescription*. Ed. Keith Brown. 2. Bs. Amsterdam; Boston: Elsevier, 2006.
- en-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hakim. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1990.
- NUREDDİN es-SAFÎ MUHAMMED, İsrake. *Kaḍiyyetu'l-laḥn fi'l-lugati'l-^carabiyye ḥattâ nihâyeti'l-ḳarni'r-rabi^c el-hicrî*. Yüksek Lisans Tezi, Hartum Üniversitesi, 2010.
- PORZİG, Walter. *Dil Denen Mucize*. Trc. Vural Ülkü. 2 Cilt. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- er-RÂCİHÎ, Abduh. *el-Lehecâtü'l-^cArabiyye fi'l-ḳırâ'âti'l-ḳur'âniyye*. İskenderiyye: Dâru'l-Me'ârif el-Câmiyye, 1996.

- er-RAFÎ, Mustafa Sadık er-. *Târihu'l-âdâbi'l-^carab*. Kahire: Mektebetü'l-İstikame, 1940.
- es-SÂLİH, Subhî. *Dirâsât fi fikhî'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2009.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselâm Harûn. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1966.
- es-SÎRÂFÎ, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân. *Aḥbârü'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn*. Thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî - ve Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh, 1955.
- es-SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa*. Thk. Fuâd Ali Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2014.
- ŞENDUL, Muhammed. "Kütubu'l-laḥn ve meşadiri'l-mu^ccemi'l-^carab et-târiḥî". *Mecelletü'l-Mümaresât el-Lugaviyye*. 33 (2015): 11-57.
- YAZICI, Hüseyin. "Arapça'da Mahalli Lehçelerin Yazı Dili Yerine Kullanılma Teşebbüsleri". *İlmî Araştırmalar* 2 (1996): 159-174.
- YEŞİL, Selman. *Harîrî'nin lahn anlayışı*. Doktora, Dicle Üniversitesi, 2017.
- ez-ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. "Lḥn". *Esâsü'l-belâğa*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1996.
- ez-ZÜBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Ṭabaḳatu'n-naḥviyyin ve'l-lügaviyyîn*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Me^cârif, 1973.
- ez-ZÜBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen. *Laḥnu'l-^cavâm*. Thk. Ramazan Abduṭtevvâb. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000.
- ZWETTLER, Michael. *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry, Its Character and Implications*. Columbus: Ohio State University Press, 1978.

IS ʿĀMMIYA A STATE OF DECAYED FUṢḤĀ? DIALECTICAL AFFAIRS BETWEEN FUṢḤĀ AND ʿĀMMIYA

✉ Ahmet KAPLAN^a

Extended Abstract

This study aims to investigate the relationship between eloquent Arabic (*fuṣḥā*) and vernacular Arabic (*ʿāmmiya*) depending on descriptive grammar approach. Unfortunately, the helpful data about pre-Islamic Arabic are limited so that although there are numerous anecdotes reported about variations in pre-Islamic period, these put down on papers after standardization of Arabic. Thus, the available linguistic amount is not enough to compare the standard Arabic with pre-Islamic Arabic. The classical Arabic grammar books built up on a rather prescriptive grammatic model and aimed to reveal the unchanging rules of language. This attitude seems to be affected by oral recitations of the Qurʾān, whose language viewed as standard, unchanged, beautiful, powerful and inimitable by humans. As a result, words such as error or decay have been used to describe any kind of difference or manner of speaking that deviates from the standard linguistic way *fuṣḥā*. The attitude toward the modern dialects as ‘deviations’ from the norm is no doubt linked to the understanding of *lahn* at the early stage of Arabic. It is therefore not surprising that the language guardians use this term to describe modern ‘deviations’ from the *fuṣḥā*, regardless of their sources.

It is impossible to ignore the role of Islam in the development of the Arabic language and in shaping the attitudes toward it. For Islam expanded the functional domains of Arabic and led to its lexical development through borrowing and semantic expansion and caused to its orthographic and grammatical codification, turned it into the vehicle of learning and high

^a Asst. Prof., Recep Tayyip Erdoğan University, ahmet.kaplan@erdogan.edu.tr

culture, and made it the medium of government. By revelation of the *Qurʾān*, Arabic was no longer an ordinary language which is used to communicate and that had an overwhelming impact on the minds of grammarians who limited language to normative statements based on *Qurʾānic* Arabic. The grammatical treatises, which started with the effect of mistakes made in *Qurʾānic* recitations, appreciably adopted this approach. In these treatises, the scholars tried to discover unchanging rules of language and tried to apply them to colloquial language. Arabic has two sides; one celestial with regard to *Qurʾān*, as medium of divine communication and the second sublunar in which it was language of poem, trade and daily life. Due to the fact that Quranic language was rhetorically highly elaborated genre of Arabic but as well too heavy to be used in daily life, it eventually suppressed the dialects and obtained as the undisputed authentic model for good and right Arabic and this is still the case today. *Faṣīḥ*, as the codified language and as the vehicle of religion and high culture had long time been important in daily conversations and was a way of gaining reputation or prestige in society. But this high and difficult language with its rules in dispute even today, found to be burdensome for the general public so that even those specialized ones would sometime use it incorrect so that grammatical treatises are full of anecdotes about Arabs who made grammatical errors. These kind of errors (deviances) have constituted the vernacular Arabic (*ʿāmmiya*) which is today mostly used in daily conversations, cinemas, television series etc.

Language changes even though it's slow and cannot be noticed at first blush. Arabic has been preserved from change and this is what brought about the diglossic state in Arabic. Since the linguistic society uses language naturally without paying attention to its rules in accordance with their needs. We think that vernacular Arabic (*ʿāmmiya*) is the total and final product of what called it grammarians as errors. Seeing as language gains its validity from the society, *ʿāmmiya* has that validity and it's a communication tool just like the *fuṣḥā*. But that does not mean Arab states should abandon *fuṣḥā*; on the contrary this language should be preserved for religious, cultural and historical reasons but not because linguistic change is decay. Indeed, there are great difficulties in switching from *fuṣḥā* to *ʿāmmiya*. Firstly, *fuṣḥā* is the language of *Qurʾān* and other religious sources. Secondly, there is a tremendous amount of linguistic inheritance which includes history, culture and folklore. Thirdly, it's almost impossible to choose on which dialect Arab states will depend.

Although for Arabic speakers al-ʿarabiyya is a cover term which refers to Arabic in its various forms, they express themselves in dialects. This paper,

due to the language change, claims not to be linguistic basis to describe vernacular Arabic (*‘āmmiyya*) as “false” or “decayed” and tries to point out that this kind of language is also a social product and, although we accept some kind of imperialist endeavors towards linguistic policy, it cannot be simply explained by imperialism.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Language change, Fasîḥ, ‘Āmmiyya, Decay.

